

б) дужни су у упражненију војеном непрестано находити се да би могли тело своје на тежке послове навикнути, јер све што бива бива снагом његовом; дакле, от пијанства и других непристојности чувати се имају јер ова слабе тело;

в) да се между собом или безоружатим људма не бију и не угњетавају граждане.

Подробније ових дужности преднаписују се у наставленију војничком — регламенту.

6. Дужности судија

а) Да оне који се по суду гоне довољно и стерпеливо преслушају јер без тога нигда не могу по доводама право присужденије — сентенцију — произнети, као што морају;

б) да пристрастијем и личностију нигде и ни у којем случају побуждајем не буду, но јединито из љубови к правосудију поступају;

в) да се не дозволе подкупити;

г) да не протежу разпру, јер теже је подаником продуживање разпре но сама обида из које се разпра родила;

д) да предложено дело са довољними доказатељствима правому закону успореде и по тому своје изреченије учине што би присужденије њиово у дејствије приведено било, јер без тога не може свакому своје воздати, које они учинити морају.

7. Дужности казначеја

Дужности оних којима се каса народња поверава или казначеја јесу следејушче:

а) да точно набљудавају счот — рачун — о свима приходима и расходима и да то от себи подручних изтјазују; без тога се не могу приходи јавни на общче потребе пристојно употребити; следователно, началствујушчи или би више изтјазивао от поданика нежел што изискује или мање кад не би знао колике су потребе и какови су приходи;

б) у изтјазивању приходов да употребе благ начин, следователно да добро мотре да не би народ огорчили са изтјазивањем;

в) да не чине трошкове без нужде, јер началствујушчи не има право наложити народу данак развје из общче потребе;

г) да јавне послужитеље у пристојно време точно наплате, јер без тога не може ниједан пристојно содержаније имати;

д) да не буду разкошни у издавању јавних новаца.

8. Дужности послаников

Дужности ових јесу:

а) да државу, нраве, обичаје и склоности народа оног код ког се находе добро испитају и познаду јер тога ради послати су да дела народња код оног двора одправљају или, може бити, пријатељство другог народа траже; тако, ако не познаду више речена не могу пријатељство получити;

б) да од данога себи настављенија у одправљанију дела јавнога не одступају и тајне себи поверене не откривају, иначе би повредили и оскорбили началствујушчаго и многи вред држави својој нанели;

в) да гласове који се проносе у држави оној у којој се находе обзнане својему началствујушчему ако ови имају какво втеченије у благостојаније свога народа; ако ли пак нижу од важности то да их презру;

г) да наукама и благодаријем украшени буду, да се благочини код народа другог владају, јербо од туда се мненије целог народа ражда које може славу и уваженије нашег народа код других узвисити и умањити.

ПРИБАВЛЕНИЈЕ

О РАЗНИМ НАЧИНАМ ПРАВЛЕНИЈА

Чрез начин правленија разумева се определеније лица којему величество или началство грађданско принадежи. Ако је определеније ово тако устројено да се, кромје једног образа или начина, других мислити не може, то се назива и доиста јест *прости* или *правилни* начин; напротив, ако се определеније то иначе разумети не може развје чрез сложеније различни начина, то назива се *сложени*, *смешани* и *неправилни начин*. Где год дакле, величество једном политическом лицу, состојало се ово из једне особе или и из многих особа, принадежи, онде јест начин правленија прости и правилни; где пак двома или трима политическим лицима величество принадежи или где разна права величества разним политическим лицима припадају, онде јест начин правленија сложени, смешани и неправилни. Најпре делати ћемо о простом, пак затим накратко о смешаном начину правленија.

1. НАЧИН ПРАВЛЕНИЈА ПРОСТИ

Прости начин правленија јест кад определеније лица величествена разумева се једним образом или кад сва права величествена једному политическому лицу, состојало се ово из једне особе или из многих, принадеже. Овај начин правленија може бити от три струке: а) где сва права величествена или величество јесу при целом народу — *народодержавије*; б) где сва права величествена, величество или началство грађданско вручена јесу известноме некојему числу отмених грађдана, бољара — *правленија бољаров*; в) где пак сва права величествена, величество и началство грађданско једној особи припадају и вручена јесу — *јединоначалије* или *самодержавије*.

а) Народодержавије

Кад су сва права величествена или величество при народу назива се начин правленија таков *народодержавије*.

Из поњатија народодержавија следује:

1) У овом правленију сваки грађданин понаособ јест прави поданик јер у свакој држави сваки понаособ грађданин или је заповедник или је поданик, но у народодержавију ниједан понаособ није заповедник, дакле је сваки понаособ поданик.

2) Состојаније народодержавија најмање одступа от стања безначалственаго људи или најмање одступа од природне слободе, јербо у народодержавију сваког грађданина понаособ с другим срањивајући наћи ћемо да су между собом равни.

3) У народодержавију исполњавају се права величествена у собору јербо собор ништа друго није но сбрањеније уједно свију или веће части грађданов ради одправленија дела народних. На то

4) Нуждно је определити место, време и начин где и како саобрашчати се треба грађданом.

5) Нуждно је у овом начину правленија одредити нека лица која ће дела повседневна одправљати, јербо народ не може сва дела одправљати.

Ови пак ако и имају у одправленију дела власт, опет су од народа зависни.

6) У овом правленија начину прекидају се дела народња гласом собраних грађана, наравно докле она страна претеже на којој буде више гласова.

б) Правленије бољаров

Правленије бољаров јест онај правленија начин прости у којем сва права величанствена вручена јесу известному числу отмених грађана.

Из поњатија овог правленија производе следећа:

1) Бољари, уједно узети, јесу началствујушчи или величество и сваки понаособ јест први поданик, јербо у свакој држави деле се грађани на двоје: на поданике и на началствујушчаго; из њих пак понаособ сваки нема началствујушчу власт, да ни част ове, дакле понаособ јест поданик.

2) И у овом правленија начину мора се началствена власт извершавати у собору или у совјету, јербо бољари, уједно узети, имају началствену власт, дакле морају се уједно собрати.

3) Бољари дужни јесу назначити и определити место, време и начин собора. При овом приметити треба да један мора имати право све проче на уречено време и назначено место сазвати, другчије смутња може бити у месту и времену. Сверх тога, морају једноме вручити власт предложенија творити, ибо иначе ако буде сваки предлагао што хоће то ће се родити замешатељство и непоредак. Из овога пак не следује да овај има началствену власт јербо он у име свију говори и твори.

4) У овом правленију определити треба число бољаров и у случају кад који умре ко има ступити на његово место, или начин избиранија треба определити.

5) Мора се једном од бољаров дати над прочима преимућство тако да опет равни остану, јербо, што је мало више речено да се мора дати једному власт сазвати проче у собор, то је оно преимућство, али при том равни остају.

6) У овом правленију најпаче изискује се да сваки грађанин љубављу отечества одушевљен буде и добро обште да предпочитује својој частној користи, јербо иначе ласно може држава на толико части разкинути се колико јест бољаров; зато у овом морају сви грађани бити равни.

в) Јединоначалије

Јединоначалије, или самодержавије, или, по греческому, монархија, просто јест онакови начин правленија где сва права величанствена једному јединственому лицу вручена јесу.

Из поњатија овог изводе се:

1) Сва права началствујушчеге која смо год описали има самодержец.

2) У самодержавију сви грађани, и понаособ и уједно узети, јесу поданици самодержца, јербо у свакој држави грађани или су началствујушчи или поданици; но у овом начину само један јест началствујушчи, дакле сви прочи јесу поданици; следователно, и фамилија началствујушчаго чисти се между поданике.

3) Разликовати треба самодержца от деспота, јербо овај сва права величанствена употребљава по произволу свом на сва дела поданика; самодержец употребљава, истина сам, сва права величанствена (началствена), но у таквим приликама где общча потреба или благостојаније изискује, а то је велика разлика.

Који је от ових описаних најбољи правленија начин?

Сматрајући на обстојателства није ласно, да није ни можно, на предложени вопрос определително отговорити, ибо то је известно да у разним државама разна јесу обстојателства којима овај или онај начин правленија боље сходствује; зато тежко је определити који је начин најбољи; још више, сматрајући внимателно на сваки правленија начин, приметити јест да је народодержавије ради многочислених, неограничених замешателствија смеха достојно; правленије бољаров поради угњетенија и честих бунтов зла средствија за собом има; јединоначалије због самовољствија управитеља такођер; тако на то све мотрећи, заиста је тежко определити које је најбоље.

Ништа мање, да би могли на предложени вопрос точније и определителније отговорити треба нам изследити и изчислити све годности и негодности које се у сваком начину правленија находе.

Народодержавија годности

1) Что ни у једном правленија начину толика слобода и равенство није остављено гражданом колико у овом јербо началство имају сабирателно, дакле, понаособ сви јесу равни и слободни.

2) Что ни у једном правленију нису тако слободни од излишних данака како у овом јербо народ сам собом управља, неће, дакле, сам себи данак и терет без нужде наложити.

Тога негодности

1) Что веома позно и неразумно совјетованија бивају и что се највише, често веома, не знају совјети у надобној тајности хранити.

2) Что веома често бунтованија, метеж и раздори у овом начину правленија бивају, јербо велико јест множество началствујушчих.

3) Ни у којем начину правленија не находит се веће презреније добродетели и отменија как у овом, јер у овом држе се сви равни; добродетел, пак, и способност отменија ражда неравенство, из тога мрзост и изгнанија. Овај је узрок био что су Атењани Аристиди и Темистокла из отачбине изгнали.

Правленија бољаров годности

1) Что се мудрима совјетованијама сретно управљаемо бива јербо началствујушчи јесу отбрани људи, следователно могу боље расудити неголи један самодержец и много простољудије.

2) Кротчије и умереније јест правленије нежел у другима јербо самодержца наглост никто не може умерити ни задржати, а у народодержавију многи јесу неизкусни.

3) Богатству и изобилију већма јест надати се у овом правленију него у другима, јер разумно бољари дати ће средства гражданом својима к обогаћењу.

Тога негодности

1) Непрестано бојати се бунтованија и раздора нежел у народодержавију јербо овде је веће рвеније нежел игде.

2) Поздније совјетованија бивају нежел у јединоначалију.

3) У овом правленију јест пук од свију званија и чести изкључен јербо бољари сродне своје, ако и неспособне, већма љубе и на чест и званије подижу.

4) Ни у једном правленију не поставља се тако излишни и велики да-нак како у овом, јербо сваки бољар, сматрајући себе као цара, за показати славу своју изгјазује превелике трошкове који народу јесу теготни.

Јединоначалија негодности

1) Что у овом највећма се губи вољност граждана јербо у овом правле-нију сви људи, и уједно и понаособ, јесу поданици, следователно от воће једнога зависе.

2) Велико и често премјененије у таквом правленију бива јербо један ласно своја намеренија и совјете премјењава, из ког премјененија многа зла могу следовати.

3) Бојати се да не буде самодержец човек зао и грабителъ туђих ствари, јербо такови као началствујушчи не може се укротити и умерити.

Тога годности

1) Что средства скорјејша на безопасност, најпаче внешњу, у овом на-чину имају се јербо од једнога воље зависе.

2) Ни у једном начину не могу се тајне тако хранити као у овом јербо је један који о тима зна.

3) Ни у којем правленију нема већу цену добродетелъ и способност как у овом јербо поданици сви јесу между собом равни; нема, дакле, узрока на-чалствујушчи једнога већма љубити него другог, развје заслуге и способно-сти собствене ради.

4) Најмање јест между гражданом завист у овом правленија начину јер сваки има равну слободу обогатити се и знанија получити.

Дакле, најбоље је правленије оно које највише от свију други у себи добра содержава, а тако јест јединоначалије, јербо један рецимо да је и зао, свагда је боље и лакше угодити једному нежел многим злима. Притом, знамо из историје како самодержец народом управља, сирјеч са добрим и ра-зумним совјетом отбраних људи; дакле, *јединоначалије*, имушче на страни својеј разумни совјет, јест најбољи правленија начин.

2. СМЕШАНИ НАЧИН ПРАВЛЕНИЈА

Величество состојит из многих и разних права која ми уједно совоку-пљена и као цело сматрати можемо; права, дакле, разна, воособ сматрана, бити ће части состављајушче оно цело. Где цело ово јединому политиче-скому лицу принадлежи, онде казасмо јест прости правленија начин; где пак двама или трима политическим лицама принадлежи, онде смешани и сложени начин место има. Сложени овај слаже се из она три проста на-чина. Права величествена раздељена су, сирјеч, на два или три политиче-ска лица која подлежашча себи права употребљавају величествено, тј. тако да нека права принадлеже целом народу, друга бољарима, или нека цело ме народу, друга самоме самодержцу, или нека бољарима, а друга са-модержцу; и у овима трима случајима јесу два политическа лица којима ве-личество принадлежи или между којима права величествена јесу раздеље-на, откуд и разна правленија наименованија производе. Кад су, пак, нека права величествена при народу, друга при бољарима и друга при самодерж-цу, онда јесу три политическа лица којима права величества принад-

леже. Може пак једно оваково политическо лице већа и виша права имати но друго.

Пространије о овима говорити престајемо што за имати поњатије о овима више није нужно, а хвалити овакав смешани правленија начин не можемо што смо пре показали да и сваки прости начин из који ови смешани јесу своје негодности има; толико више ових имати ће сваки смешани начин правленија, следователно препоручити се не може.*

*Објашњење црквенословенских израза:

Аки — као. *Безопасност* — безбедност. *Благодајаније* — (овде) корист. *Благоденствије* — срећа. *Благокравије* — моралност. *Благополучије* — срећа. *Благосостојаније* — благостање, имућност. *Благостојаније* — (овде) положај. *Благочиније* — одржавање поретка. *Благочино* — пристојно. *Вербовна* — вербовка (у доба I устанка истеривања у војску оних који су остали код куће или се налазе на допусту). *Вещи* — ствар. *Вјѣжество* — знање. *Вјеси* — тегови, вага. *Внимателно* — пажљиво. *Вољност* — слобода. *Вред* — штета. *Времени* — привремени. *Всује* — узалуд. *Всујетан* — узалудан. *Втеченије* — утицај. *Да* — чак. *Даст* — даје. *Добродетел* — врлина. *Довод* — доказ. *Ибо* — јер. *Иначе* — друкчије. *Исполнителни* — извршни. *Истјазивати* — утеривати; изнуђивати. *Источни* — изворни. *Их* — њихов. *Јестествени* — природни. *Касателно* — што се тиче, у односу на. *Конец* — циљ. *Кромје* — осим; ван. *Лест* — превара, обмана. *Мзда* — плата, награда. *Набљудавати* — чувати; мотрити. *Надобни* — нужан, потребан. *Најпаче* — више свега. *Начало* — настанак, почетак. *Невјежа* — незналица. *Нежели* — него. *Непристојно* — недовољно. *Нешчистије* — несрећа. *Нибуд* (који) — који било. *Нрав* — карактер, обичај. *Обида* — неправда, штета. *Обстојателство* — околност. *Опекунец* — старалац, тугтор. *Определително* — одређено, тачно. *Оскорбити* — увредити. *Осторожније* — смотреније. *Ответ* — одговор. *Отмени* — они који су се уздигли изнад осталих сународника интелектуалним својствима. *Охотно* — добровољно. *Поведеније* — владање; повод. *Положителни* — позитиван (позитивно законодавство). *Полчишча* — војска. *Поне* — иако; бар. *Поњатије* — појам, представа. *Попечител* — старалац. *Порјадочније* — уредније. *Предел* — територија државе. *Предпочитовати* — предпостављати нешто нечему. *Премјененије* — мењање, промена. *Премјењаеми* — променљив. *Препјатити* — спречити. *Препјатствије* — сметња. *Причина* — разлог; избор. *Произвол* — самовоља, ђуд. *Произвољно* — добровољно; самовољно. *Проче* — остало. *Прушчи се* — они који се пру, парничари. *Развје* — осим. *Разнствије* — разлика. *Својевољни* — слободан. *Сирјеч* — тојест, наиме. *Скорјејши* — најбржи. *Славословије* — хваљење. *Содержаније* — издржавање (животно). *Соответствени* — одговарајући. *Супостат* — непријатељ. *Тајнописац* — секретар. *Тјагост* — тежба. *Углавни* — кривични, казнени. *Уложеније* законев — зборник закона. *Хранити* — чувати. *Художество* — занат; забавна вештина. *Частни* — лични, приватни; појединач. *Число* — број. *Чрезвичјни* — изванредни. *Шчистије* — срећа.

II

ИНВЕНТАРИУМ ПОКОЈНОГА СТАНОЈЧЕТА

[1.] Јоца има положити за узетије ствари како по реду гласи:

1.	18 чифта ³⁾ калчине ⁴⁾	по	2.10	40.20
2.	2 „ шалваре	„	5.—	10.—
3.	19 топа ⁵⁾ алаце ⁶⁾	„	4.5	78.15
4.	3 „ јелека	„	5.20	16.20
5.	2 „ цубета	„	3.25	7.10
6.	89 топа чуре ⁷⁾	„	2.21	222.9
7.	8 топа платна бељена	„	4.10	34.—
8.	11 топа и 3 шамије	„	1.14	15.34
9.	6 „ силаја	„	5.—	30.—
10.	13 чифта чизама	„	6.—	78.—
11.	317 чифта палуча	„	1.7	372.19
				905.7

2го Има Јанко положити за узете ствари како по реду гласи:

12.	19 аршина ⁸⁾ фине чоје	по	9.—	171.—
13.	3 „ феса за	„	—	5.20
14.	253 драма ⁹⁾ ибришима	„	—7	44.11
15.	5 топа гајтана	„	1.—	5.—
16.	32 аршина ширита	„	—8	6.16
17.	4 антерије свилене	„	12.20	50.—
18.	5 антерије	„	7.—	35.—
19.	5 силаја	„	4.—	20.—
20.	6 чифта астара ¹⁰⁾	„	2.—	12.—
	Платио ¹¹⁾			349.7

3го Има Лазо положити за узете ствари како по реду гласи:

21.	3 3/4 оке бурнута ¹²⁾	по	5.5	19.8
22.	5 „ шалваре	„	9.20	47.20
23.	1 капица на кубуре за	„		1.20
24.	286 чилета ¹³⁾ конаца за	„		6.—
	Платио.			74.8

4го Има да положи Сава:

25.	8 забуна		3.10	26.—
-----	----------	--	------	------

3) Пар.

4) Сукнене доколенице (носиле се у чизама).

5) Туба (тканине); клупче (канапа или коњац намотаног у штринглу).
Топ је обично мерно 11-15 аршина, најчешће 12.

6) Шарена свилена материја.

7) Упреден свилени коњац; свилени шал.

8) Мера за дужину: 66,7 см. (по Вуку, Рјечник); 75,8 см. (по једном турском речнику).

9) Тежина у износу 2,5 грама од оке; ока је износила 1,280 кг. (по Вуку, Рјечник).

10) Постава за одело; платно за поставу.

11) Ова реч је више пута накнадно дописана другим рукописом с десне стране текста уз укупну суму појединог дужника.

12) Бурмут.

13) Мала штрингла или канура.

26.	25	дирека ¹⁴⁾	капе	црне	”	9.30	243.20
27.	4	тестета ¹⁵⁾	и 4	шубаре	”	6.—	25.32
28.	14	тестета	шарени	капе	”	1.25	22.30
29.	5	дирека,	4	тестета	и црвене	”	40.—
							226.—
							544.—

Платио преко руке¹⁶⁾ [једна реч отцепљена].

5^{то} *Или г. Младен за узете ствари положити:*

30.	10	гуња	”	12.—	120.—			
31.	3	антерије	”	—	31.—			
32.	10	гуњчића	”	3.—	30.—			
33.	13	кошуља	”	3.—	39.—			
34.	4	гуња	”	12.—	48.—			
35.	1	ћебе	”	—	8.—			
36.	1	седло	”	—	30.—			
37.	1	колан	”	—	1.—			
38.	1	сандук	челика	42	оке	”	—30	31.20
							338.20	

6^{то} *Пано абација да плати:*

39.	27	топа	вунена	гајтана	по	—20	8.4
-----	----	------	--------	---------	----	-----	-----

7^{то} *Матеја Миркович платио:*

40.	6	чакшире	по	4.30	28.20	
41.	2	гуња	”	7.—	14.—	
						42.20

8^{то} *Плати Попович Павле:*

42.	2	топа	алаце	по	4.5	8.10
43.	1	”	појас	”	—	3.20
						11.30

9^{то} *Милован:*

44.	2	појаса	”	3.20	7.—
-----	---	--------	---	------	-----

[10.] *Капетан платио је:*

45.	6	чифта	чарапа	—20	3.—	
46.	1	топ	алаце	”	4.10	
						7.10

Сав еспап одсеца 2.287 f. 38 пара.¹⁷⁾

14) Сандук величине пола кубног метра (који је, према томе, садржавао одређену количину капа).

15) Туце (количина која је варирала између 10-12 комада).

16) Преко другога, посредно.

17) За објашњење израза *чара* и *дирек* и за турску меру *топа* и *аршина* захваљност дутујем другу Момчиљу Жеравчићу.

III

ИЗ АРХИВЕ ХАЦИ-ЈАНУША 1810 — 1817

(II прилог)

1

[Бурило ¹⁸⁾, 25 фебруара 1810*Петар Томић Хаџи-Јанушу — обавештава га о пријему 23.821 оке соли.*

Његовој часности господину ми господин-баши Хаџи-Јанушу Коста Петру с поштовањем.

Од трговца Ђорђа из Крајове примили смо со 23.821 оку коју смо били погодили по 20 гроша 100 ока. Он има свега да добије 47.164 [!] гроша и 8 пара, од којих је примио 2.250, а има још да прими 2.214 гроша и 8 пара. За ту суму дајемо им полицу. Молим вас кад стигне полица да је исплатиш.

Ништа ново немам да пишем, једино да су вечерас ови волови ¹⁹⁾ одвукли човека; ухватили су га [баш кад је хтео?] да узме чамац. Надамо се да ће се кроз два три дана све окренути на добро.

И твој отац Петар вас поздравља да му одговориш на оно што ти пише, а и октопода и авгутара да му пошаљеш.

25 фебр. 810.

Петр Томић²⁰⁾

2

Београд, 15 октобра 1812

Марко Добрић, трговац, Хаџи-Јанушу — моли га да му достави чамадан који је приликом путовања био оставио у Јашу.

Београд, 15 октобра 1812.

У Крајову.

Белеуваженом господину Хаџи-Јанушу поздрав.

Прошла је већ година и по дана, а ја још нисам добио свој чамадан остављен код господе Христула и Апостола Јовановића у Јашу; међутим, јуче примих од њих писмо у коме ми пишу да су га послали господину Димитрију Полизаћу у Букурешт, па ми траже да им пошаљем 370 гроша које су имали [потрошили] око тога. Али по коме да их пошаљем? Стога вас врло понизно молим да их исплати ваша часност, па нека вашој часности одмах пошаље речени чамадан, у коме имам унутра преко 2.000 талира ситнине. А кад га примите, изволите ми одмах наредити коме да платим горепоменутих 370 гроша, заједно са вашим трошковима које будете имали. Тако вам жив био... [оштећено], хаџија, гледајте на сваки начин да га што пре добијете и пошаљете га макар господару Недоби, који је овде конзул, или господину Науму Ичку, који је конзул за робу, и уједно одредите колико треба да добије од мене, па да ми преда чамадан.

Ево и једног писма за г. Димитрија Полизаћа за које вас молим да га одмах пошаљете.

Слуга сам ваш

Марко Добрић

18) У ово доба П. Томић је био у Бурилу, вид. наш напред наведени рад, стр. 310 и 311; о Бурилу вид. на истом месту, стр. 304, нап. 1; о куповини соли од крајовског трговца Ђорђа вид. такође на истом месту, стр. 304 и 306; сума која се помиње у писму вероватно се односи на укупну количину соли наредану код Ђорђа.

19) Вероватно мисли на локалну полицију или на војничку стражу.

20) Потпис и датум ћирилицом, што значи да Томић није знао грчки.

Београд, 21 фебруара 1813

Т. И. Недоба, руски дипломатски представник у Србији, Хаџи-Јанушу — обавештава га да је Србима који путују у Влашку наређено да тамо не праве неред, иначе ће бити стрељани; саопштава новости о напредовању аустријске војске на италијанском фронту.

Београд, 21 фебруара 1813.

С братским поздравом мој поклон.

По вашем захтеву издата је најстрожа наредба свима и свакоме да се нико од оних који путују у Влашку не усуди да прави ма и најмањи неред; а ако га направи, па се то сазна, тај се има стрељати без милости. Тако, молим вас, известите господина Харалампиа Кључара,²¹⁾ коме шаљем најбратскији поклон.

Константин, кога сте ми препоручили, ових ће дана отпутовати тамо заједно са својим дужником, па ће тамо извидити свој спор.

Ево вам у прилогу шаљем једно писмо од високопреосвећенога,²²⁾ о чијем пријему молим да му у своје време јавите.

Прекјучерашњом поштом јављено је из Беча браћи Цикаде у Земуну да је аустријска војска ушла без икаквог отпора у Фијуму, Трст и Венецију и да су друге трупе отишле још дубље у Италију. Толико засада.

Остајем заувек твога благодарства као брат и слуга.

Тодор Недоба

[Белешка:] Тодор Недоба, Београд, 1813 фебруара 21 писано, 27 при-
мљено, априла 24 одговорили смо.

Београд, 11 априла 1813

Младен Миловановић Хаџи-Јанушу — моли га да му купи четири коња.

Поздрављајући братски ваше благородство, клањам вам се.

После упита за ваше цењено ми братско здравље, ово моје писмо има и тај задатак да вас замолим за љубав да ми купите четири коња јака и добра за штрапац и да их пошаљете Живку, команданту Кладова, који има од мене поруку да вам, чим их прими, исплати колико су коштали; а ја ћу вам за то бити у највећој мери захвалан, с молбом да ми наредите све за шта ме год сматрате кадрим.

Као брат и најуслужнији слуга

Београд, 11 априла 1813.

Младен Миловановић²³⁾

[Белешка:] Младен Миловановић, 1813 априла 11 писано, 18 примљено, 24 одговорено.

21) Рум. слугер; постојао је велики кључар, бојар, који је био главни интендант на кнежевом двору у Букурешту; под њим су била, као помоћници, још два кључара, такође бојари. Недоба вероватно мисли на великог кључара.

22) Београдски митрополит Леонтије.

23) У прилогу је спроводно писмо кладовског војводе Живка Константиновића од 17 апр. 1813 у коме моли Хаџи-Јануша да му одговори „првом поштом“ ради његовог „спокојства“.

5.

Београд, 13 маја 1813

Т. И. Недоба Хаџи-Јанушу — доставља му одговор митрополита Леонтија.

Мој братски поклон.

Ваше писмо од 24 прошлог априла примио сам радосно и веома сам се обрадовао вашем мени драгом здрављу.

Ево одговора високопреосвећеног митрополита²⁴⁾ на писмо које сте му послали, а у исто време вам шаљем и кључеве. Дрошка нека остане тамо. Другим писмом ћу вам јавити шта ћете са њом да радите.

Молим да сачувате и даље према мени ваше пријатељство и љубав.

Остајем вашег благородства као брат и слуга.

13 маја 813.

Тодор Недоба

[Белешка:] Тодор Недоба, Београд, 1813 маја 13 писано, 21 примљено, јуна 9 одговорено.

6.

Београд, 27 маја 1813

Милован Петру [Петровић?] Хаџи-Јанушу — шаље му писмо за Стефана Живковића, трговца.

Велеуваженом господину господину Хаџи Јанушу мој поклон.

Молим вас да ми учините велику љубав да ово писмо пошаљете г. Стефану Живковићу²⁵⁾ час пре пошто нам је врло нужно да оде што брже како бисмо примили одговор. А ваша часност нека увек нареди што год жели, ми ћемо вас услужити. Ово је све.

Остајем на вашим заповестима.

Београд, 1813 27 маја.

Милован Петру

[Белешка:] Милован Петру, 1813 маја 27 писано, јуна 8 примљено, 9 одговорено.

7.

Без датума.²⁶⁾

Кнез Милош Обреновић Хаџи-Јанушу — одбија да исплати позајмицу од 5.000 гроша коју је Михаило Герман без дозволе направио у Букурешту.

Вашу часност братски поздрављам.

Поштовано ваше љубазно писмо примио сам и обрадовао сам се вашем здрављу. Видео сам шта ми пишеш о мом Михалаћу Берману да је повукао једну меницу код једног вашег пријатеља, па вам ваш пријатељ пише да учиниш све могуће да од мене то наплатиш, ту меницу, а ви да му исплатите 5.000 гроша.

Брате, зар ви нисте знали да сам вам ја послао 3.000 гроша које сте дали том мом човеку, осим онога што сам му ја дао? Зато му није било нужно да повуче тих 5.000 гроша. Стога немојте ви то исплатити. А убудуће без мог потписа и мог писма не желим да издате на моје име ни једну пару.

Знам, брате мој, да сте ради да ми будете на услузи, али сте ми и пре писали да без мога потписа нећете издати ни једне паре. Ова се погрешка

24) Леонтије.

25) С. Живковић се од 1811 налазио у емиграцији у Влашкој.

26) Ово писмо је у вези са Милошевим писмом Хаџи-Јанушу од 4 нов. 1817, вид. наш напред поменути рад, стр. 321, према томе писано је после овог датума.

ипак догодила од стране твога синовца, мога драгог Ђорђа, јер сам вам најпре писао да му дадете на мој рачун. Али се ни ја нисам надао да ће се тако десити за Битољца, па га чекају повериоци за твоју љубав. И овде су се, пријатељу мој, нашли пријатељи који га још чекају две и три године.

Пиши ми често да имам вести о твојој здрављу, а и новости какве, ако их буде, да нам јављате. Господина Вистијара²⁷⁾ и г. Николу братски поздрављам, а такође као брат и све друге пријатеље, да вас не гњавим ређајући их по имену.

Милош Обреновић²⁸⁾

IV

СЕРБСКЕ ЈУНОШЕ КОЈИ СЕ ВОСПИТАВАЈУ У ПЕТЕРБУРГУ ПО РАЗНИМ ЦАРСКИМ УЧИЛИШТАМ

1. У Пажеском у корпусу који се уче војеним искуствима, од части и политическим:

Алекса, син Георгија Петровића, бившаго војводе србскога народа; родом је из Тополе; од рода му имаде околу 22 године. Сад је изишао у олаче²⁹⁾.

Христифор, син Милана Обреновића, бившега комендата ужичкога; родом је из Бруснице; од рода му имаде околу 15 година.

Милајло, син Луке Лазаревића, бившега комендата шабачкога; родом је из Шабачке нахије; имаде околу 19 година.

Кузман, син Луке Лазаревића, бившег комендата шабачкога; родом је из Шабачке нахије; имаде околу 18 година.

Павле, син бившег господара Стеве Живковића;³⁰⁾ родом од Видина; имаде од рода 19 година.

Живко, син Миленка Стојковића, бившега комендата поречкога; родом је из Пожаревца; имаде од рода 15 година.

2. Који се уче политическим наукама у гимназији:

Илија, син Јевте Аврамовића који је био с начала рата до исхода 1805 године с господарем Георгијем и погинуо је на Ужицу 1806 года; од рода му имаде 19 година; родом из Стргара.

Павле, син Јанка Георгевића,³¹⁾ бившега совјетника; родом из Коњске; имаде 14 година.

Јевтимије, син Велисава Станојловића, бившега совјетника; родом је из Левачке нахије; имаде од рода 17 година.

Радоје, син Милоја Петровића, бившаго комендата београдскога; родом из Трнаве; имаде 14 година од рода.

Павле, син Марјана Косанчића, бивши јоште под Турцима кнез Брадићке нахије, који је убит на Шабцу; родом је из села Петловаче, Шабачке нахије; имаде од рода 19 година.

27) Ако ово није презиме, онда је функција: велики вистијар (рум. vistier mare) био је шеф државне благајне и кнежевих добара на двору влашких кнежева у Вукурешту; под собом је имао као помоћнике два вистијара нижег ранга (сви бојари). Никола који се помиње одмах иза вистијара син је Хаџи-Јанушева, а нешто више поменути Ђорђе је свакако трговац Ђорђе о коме је била реч.

28) На крају писма Хаџи-Јанушева белешка: „Меницу узми натраг”.

29) Улан (копљаник на коњу).

30) Трговца.

31) Јанко Ђурђевић, бив. члан Великог вилајетског суда (каткад се наилази на облик Георгијевић).

Илија, син Момира Стојановића, бившега кнеза Лесковачке нахије; родом је из Лесковца; имаде от рода 18 година.

Димитрије, ово је брат Илије Момировића; имаде от рода 10 година.

Илија, син Христифора Исајловића, бившега војводе Прокупачке нахије; родом је из Прокупља; имаде от рода 17 година.

Коста, син Цветка, бившега буљубаше код Милоја,³²⁾ родом је из Ниша; имаде от рода 16 година.

3. *Ови се налазе у Кадетском корпусу и уче се војеним и политическим наукама:*

Иван, син Петра Добринца, бившега војводе Пожаревачке нахије; родом је из Добриње; имаде от рода 17 година.

Живко, ово је брат Ивана Добринца; имаде 14 година от рода.

4. *Ови су се учили само војеним искуствам, пак су испуштени у армију официрима 1819 године у Волентирском корпусу:*

Пантелија, син Василија Чарапића, бившега војводе Грочанске нахије; родом је из села Рипња; имаде от рода около 24 године.

Иван, племеник Мучибабин, бившега трговца београдског; родом је из Ниша; имаде около 27 година.

Цветко, синовац Милосава, бившега кнеза Пазарске нахије; родом је из Косова; имаде около 21 годину.

Милета, син Станка Васојевића, бившега кнеза јоште под Турцима, пак су га убили у буни србској противу Турака; родом је из Пазарске нахије; имаде от рода около 21 годину.

*

1) Србљи који се налазе у Пажеском корпусу уче се следејушчим наукама: 1) војеним, 2) читати, 3) писати, 4) закону божију, 5) аритметици, 6) рисовати, 7) историји, 8) географији, 9) математици, 10) немецком, 11) француском јазикама, 12) артилерији, 13) фортификацији, 14) реторици, 15) физики и разним стихотворенијам.

2) Србљи који се налазе у гимназији уче се следејушчим наукама: 1) читати, 2) писати, 3) рисовати, 4) закону божју, 5) аритметици, 6) историји, 7) географији, 8) математици, 9) логици, 10) реторици, 11) јестественој историји, 12) физики, 13) механици, 14) пиитици, [поетици?], 15) разним стихотворенијама, 16) росијским правима, 17) немецком језику, 18) француском језику, 19) латинском језику, 20) греческом језику, 21) артилерији, 22) фортификацији, 23) архитектури, 24) богословији, и 25) певати.

3) Србљи који се налазе у Кадетском корпусу уче се таким наукама као нешто у Пажеском корпусу.

V

ИЗ НЕОБЈАВЉЕНИХ БЕЛЕЖАКА ВУКА КАРАЏИЋА

I. Белешке из српске историје

Шанчеви у доба I устанка

1.

Битва (у Мачви), као бара која отјече из Засавице, а и извире од Дубља; утјече у Саву на Дреновцу, ђе је и шанац био.

Бележник.

32) Милоје Петровић (у доба када је био главни командант војске према Нишу 1809).

Пресјека, мјесто на коме је за Карађорђејева времена био шанац из Битве у Засавицу. Године 1813 Пресјеку је чувао Лука Лазаревић, па кад Турци освоје Равањ и он с војском својом побјегне оданде к Шапцу.

Белешка на табачићу 4.

Српска емиграција 1813

1. Конфинирање српских старешина у Аустрији

К. Ђорђе и Алекса у Грацу. Јаков у Цици. Младен у Бруку на Муру. Лука у Јуденбургу. Владика у Клагенфурту. Кн[ез] Сима [!]. Вуле и Ву[ји]ца и Цинцар Јанко у Араду.³³

Бележник.

2. Карађорђе, М. Миловановић и А. Пљакић у Петрограду 1816 — 1817

816 отишао К. Ђорђ. с Младеном и с Ант. Пљакићем у Петербург и за 7 мјесеци не добивши аудијенције ова двојица врате се; потом К. Ђ., давши написано што је Радофиникин хтио, изиде пред цара. — *NB.* К. Ђ. и Ивелић по казивању Младенову мени.³⁴

Бележник.

3. Карађорђев повратак у Србију

Леонард Грк довео Кара-Ђорђеја из Бесарабије у Банат и оправио га у Србију.

Белешка на крају „Рјечника“ из 1818 (данас у Институту за српски језик).

Збивања у Србији после 1813

1. Српско-турски бојеви у Мачви 1815. — Шанчеви С. Чулића и И. Срдановића за време I устанка

1813 начинили Турци њуприју на Брањево, а 1815 тако на Бадовинцима послје боја на Дубљу (а Марјаш-паша прешао је на лађама) и на Бадовинцима се улогорили и оданде ударили низа Саву до Равња; и ондје их дочекају Срби и послје дугога боја Срби узмакну, али се и Турци врате на Бадовинце. У том се и мир учинио. Прије тога су похарали Глушце и нешто робља одвели.

За Кар. Ђ. [Карађорђева] времена Чулићев је шанац био на Бадовинцима, а Илије Срдановића на Новом селу.

Турци кад ће Чупића ухватити засјели у Бадовинцима по кукути врло високој.

Белешка на табачићу 5.

2. Поклон кнеза Милоша султану

1832 у јесен послао к[нез] Милош султану 1.000 волова и 200 коња (за топове које [је] султан изгубио код Коње).

Бележник.

33) Кнез Сима Марковић, о коме Вук није имао податак, конфиниран је у Марбургу (Марибору); сем тога из Арада су пребачени Вуле Илић у Штанц, а Вујица Вулићевић у Лајбниц; што се тиче Цинцар-Јанка Поповића, који је из темишварског затвора био пребачен у Арад, не зна се да ли је и он угуњен некуда у конфинацију или је остао у арадском затвору до одласка у Русију септембра 1814.

34) Белешка „К. Ђ. и Ивелић по казивању Младенову мени“ односи се на Карађорђев разговор са М. Ивелићем објављен под насловом „Догађај за Карађорђева бављења у Петрограду 1817. . .“ у Вуковој наведеној књизи, стр. 211—213, и служи тој ранијој Вуковој белешци као извор.

Биографски подаци

1. Око смрти Стојана Чупића

Чупић Стојан, вративши се из Ваљева, гледао је да побуни Мачву, али се људи затезали, а кад турска војска навали на Дрину Турци навале на кметове да издаду Чупића ако су раја (као што су говорили) и ако желе на миру остати. И Чупић је слао кметове да залагују Турке док би Милош дошао с војском. Један од кметова каже Ч.[Чупићу] у очи да се неће бити с Турцима и харати се и робити наново и сви су га звали да отиде на Дрину гдје ће доћи бијељински ајан са два човјека да се разговоре и они да остану на миру. И позову га без војске (које је има[о] око 500) да иде кметовима од цијеле Мачве на договор. Он то учини на њихово увјеравање и заклињање да му ништа неће бити. А ови су кметови били послали два брата Росића из Бадовинаца, те превели 200 Тур[ака] који засједну око пута. Кад Ч[упић] (на колима) с кметовима уђе у бусију Турци га ухвате. Кад Турци стану пљачкати Чупићеве момке (око 10) кмет[ови] повичу:

— Што чините, Турци? Нијесу то Чуп[ићеви] момци, већ наши синови. Ми нијесмо Чуп[ића] могли овдје довести док нијесмо и своје синове с њиме довели.

Тада Чуп[ић] сазнаде да су кмет[ови] знали за Турке.

Одведу га преко Дрине Рушић-паши,³⁵⁾ а он га послѣје пошаље у Зворник. Ондје је изнајприје ишао по вароши, а послѣје огласе да [је] умро од куге. А веле да су га удавили.

Онај исти дан кад је он предан Турцима кн. Милош дође с војском у Мачву, сутрадан удари на Т[урке] на Дубљу, а Симо је Ненадовић дошао с нешто војске прије и састао се с Ч[упићем].

Ч[упић] се родио у Црној Бари, па се преселио у Ноћај стрини ондје удатој. Учио је код калуђера књигу и знао је мало писати.

Белешка на табачићу 4.

2. Место рођења владике Мелентија Никшића

Мел[ентије] Никшић родио се у селу Бреснику³⁶⁾ (између Карановца и Студенице). Да се запита и Симо Весовић у Биограду.

Бележник.

3. О синовима Филипа Вишњића

Оно је лаж на страни 219 да је имао 4 сина у војсци. Мени се чини да му је најстарији син ишао у Срему (1816) у школу.

Из бележака о књ. П В. К.Л. Герхарда *Wila. Serbische Volkslieder und Heldentärchen*, I—II. Leipzig, 1827.

4. О висини плате Димитрија Давидовића у Србији

Давидовићу се давало до смрти по 1.000 тал[ира] на годину до смрти [!].

Бележник

5. Алекса Поповски

Алекса („Арон“) Поповски, из Паланке, син сеоског натароша Гаврила; дошао 1816 на 1817 у Нови Сад у II латинску школу; 1819 на 1820, свр-

35) Куршид — паша.

36) У литератури је прихваћено да је рођен у Брезови, селу у истом крају, мада се наводе и нека друга места, вид. Љ. Митровић, *Мелентије Никшић, епископ шабачки 1815—1816*, Бгд., 1911, 9, нап. 6.

шивши прво по године у V школи, утекао у Србију. Готово у свакој школи био је *први еминенс*.³⁷⁾

Бр. 34. Белешка на концепту писма кнезу Милошу од 12 априла 1832.

6. О А. Качићу-Миошићу и С. М. Сарајлији као песницима

Стр. 242. Ја не знам шта је Талфј казала о Качићу, али ја нијесам никад казао да он није поета, него сам само казао (у Предговору к I књ. пјесама на стр. XXXVIII) да његове пјесме нијесу народне, него да ји је он градио. Јачајно је Качић сто пута био бољи поета од Симе Милутиновића, јер Симине пјесме не може нико да чита, а Качићеве од народније само мајстор може разликовати.³⁸⁾

Из бележака о књ. II В. Герхарда.

Разно

1. Тумачење једне изреке

Стр. 296. „Као робље мимо турско гробље“^{38а)} (проћи мимо кога) — мислим да се зато говори што ришћани не смију да гледају у турско гробље да ји Турци не би што обиједили.

Из бележника о књ. II В. Герхарда.

2. О „записима“ (писаним амајлијама против болести и др.)

Стр. 193. Запис нашим људма понајвише дају турске оце.³⁹⁾

Из белешки о књ. II В. Герхарда.

3. Црква брвнара у селу Јаребници (у лозничком Подрињу)

Стара дрвена црква јаребичка 73 стопе (у опанцима) дугачка, 32 стопе широка, са 11 редова шиндре, кров висок.

Белешка на табачићу 6.

II. Белешке из црногорске историје

1. Смрт владике Петра I. — Бој на Мартинићима 1832

1830 умро (18 окт.) стари владика.

1832, док није био Скадар узео, велики везир (из Каваја) лепо писао у Црну Гору П. П.,⁴⁰⁾ а пошто узме Скадар и дође у Вучитрн он стане Црногорце звати на предају и претити да ће ји с војском напасти и покорити. Кад види да од предаје нема ништа, он заповеди Намик-Али-паши, новоме

37) Опширнију биографију А. Поповског о његовом боравку у Србији (убијен 1830 по наређењу кнеза Милоша) Вук је дао у свом необјављеном рукопису о Кнезу Милошу „Грађа за српску историју нашега времена“, одн., како стоји на омоту његовом руком исписано, „Особита грађа за српску историју новијег времена“, у поглављу „Самовољна и неморална влада“ (Архива САН. 8552/36); ова белешка служи као допуна тој биографији. „II латинска школа“ и „V школа“ су II и V разред гимназије.

38) „Предговор к I књ. пјесама“ који Вук помиње у тексту објављен је у књ. I *Народних српских пјесама* тзв. лајпцишког издања, Липска, 1824. Још једно Вуково мишљење о С. М. Сарајлији забележио је В. Боггишић: „Сјећам се како једном у разговору с пок. Вуком паде ријеч на неки од Милутиновићевих списа. Ја опазих како језик тога списа не може никако бити народни. А Вук ће на то: „Ако није народни свакако ће бити Симин“, вид. Боггишићеву публикацију *Једна руковет из Вукове преписке*. Дубровник, 1903, 52, нап. 1.

38а) Није ушло у Вукову збирку народних пословица.

39) Вид. у *Рјечнику* под *Запис*; важна разлика је у томе што тамо говори општено, док то овде чини директно, подвлачећи израз „нашим“.

40) Петар II Петровић—Његош. Велики везир био је Мехмед Решид-паша. Бој код Мартинића догодио се 22 или 23 априла.

везиру скадарскоме, те са својим сином пошљае 7.000 војске и удари изненада на храбро село *Мартиниће* у коме се не нађе дома до 24 човека. Турци пола села попале и десетак људи посеку, а они⁴¹⁾ 14 ране; но док су се остали тукли стигоше још до 30 људи из планине од оваца и Турке све из села потисну и одсеку 26 глава; у томе стигне с друге Радован Пуљев са 100 Црчана (из Пипера), а с треће стране нешто Лаћана (Лаће) и Брајовића (Бјелопавлићи), те и они одсеку десетак турски глава, и тако Турке сатерају у Спуж. Потом је та војска неколико пута опет узалуд удара[ла] на пиперско село Рогане, па се потом разишла сасвим.

Из *Мартинића* Турци одвели три роба; били су више заробили, но ји поотимаше људи.

Кад Турци ударе на *Мартиниће*, Кучи ударе на турско село Тузе (близу Подгорице), те га попале и поарају.

Бр. 42.

2. Бој на Грахову 1836. — Погибија Смаил-аге Ченгића

На Грахову 1837⁴²⁾ око 30 Црногораца изгину (владичин брат Јоко — Пајо или Бајо — и братучед Стефо). Турака било до 15.000 који, попаливши Грахово, одмах се врате. Црногораца било 340.

Смаил-ага у Дробњацима погинуо 1840 у окт.;⁴³⁾ имао је око 300 коњика, а толико било и ускока с Морачанима.

Бр. 257. Белешка на корцима једне рукописне свеске песама.

3. Пример верске сношљивости

Поп Спахо, сердар у Кучима, има једну ћер удату за Турчина, а једну за латинина, који су обојица онђе у Кучима.

Бележник.

III. Белешке из босанске историје

Догађаји у Босни између 1820—1832

Целалудин-паша дошао у Босну 1818 године.⁴⁴⁾ [Прецртано:] Посекао капетана дервентског, маглајског, итд. [накнадно додато и такође прецртано] Кулин-капетана, бајнолучког к[апетана], Амет Барјактара из Сарајева, Мемед-агу Фочића). Мита није узимао. Био ушкопљеник. Ишао тевадил⁴⁵⁾ у ришћанске цркве.

Отишао из Босне 1821 на крају⁴⁶⁾ и умро у Травнику на путу. Био му је дошао ферман да иде на Морију.^{46а)} Говори се да се отровао.

Али-паша Видаић и Букало 1829.

41) Оних, тј. осталих.

42) Ова битка била је 11 авг. 1836, а не 1837; у њој су доиста погинули Јоко, млађи брат Његошев (чији је надимак, по једном казивању, био *Пилџо*), и братучед Стево, вид. Р. Драгићевић, *Чланци о Његошу*, Цетиње, 1949, 16—17. 43) 23 септембра.

44) Целалудин-паша је дошао у Босну 1820, а не 1818, вид. А. Кнежевић. *Carsko-turski namjestnici u Bosni — Hercegovini (godine 1463 — 1878)*, Sinj, 1887, 77; С. Трухелка, *Popis bosanskih sandžak — bega i begler — bega od god. 1463 do 1878*, *Časopis za hrvat. poviest*, I, 1943, 12; Н. Крешевљакović и Д. Коркут, *Travnik u prošlosti 1464—1878*, Travnik, 1961, 140 (по овом последњем податку постављен је 8 дец. 1819, а дошао 29 марта 1820 по нов.)

45) Прерушен.

46) Везир је био до пред крај 1822; по Крешевљакovićу и Коркуту до 28 нов. (по нов.), после чега је убрзо умро у самом Травнику, стр. 140 (Травник му је био седиште).

46а) Мореја (Пелопонез), тада подриште грчке револуције.

1829 ишло нешто Бошњака на Москове до Филибе,⁴⁷⁾ па се вратили бу-дући се мир учинио.

После Цела[лу]дина дошао Селим-паша који је био у Босни три годи-не⁴⁸⁾ и, отишавши одатле, код Селанике⁴⁹⁾ умро идући на нови макуп.⁵⁰⁾

Иза Селим-паше дошао Аџи-Мустај-паша којег Бошњаци протерају, те отиде преко Србије (1807⁵¹⁾).

Иза Аџи-Мустај-паше дође Абдул-Раман-паша. Он је у Зворнику посе-као 7 Сарајлија који му дошли на предају (Бакровића Ибраим-агу, двојицу браће Тамилпчија, Пиња барјактара, Феиз-агу Турнаџију, Аџи-Авд-агу Тур-наџију, Ђичар-агу Рупчуклију), а у Сарајеву ји је давио по 30 за један дан, прогонио ји и глобљавао, итд. Он се први намести у Сарајеву.⁵²⁾

Под Сарајевом с Височанима у петак, а у уторник истерали Абдура-ман-пашу.⁵³⁾

Џинџафићи (два брата) и Ђул-ага и други многи држали с Цела[лу] ди-ном, па ји протерају Сарајлије 1820, па се тек врате у Босну с Авду-Р [аман-] пашом.

Иза Авду-Р. паше 1828 дође Али-паша Моралија. На њега ударе Бо-шњаци 1831 и из Бусоваче (где је седио као док прође рамазан) утече у Сто-лаца и оланде у Немачку (он је најпре побегао Градашчевићу, који је онде био царски, па оланде у Столац и потом у Немачку).⁵⁴⁾

1831, кад су Бошњаци били у Косову, велики је везир био у Скопљу (Ушћупу).

Цел[алудин]-паша слао војску на Аџи-бега у Сребрници и на Мостар.

Шкодра⁵⁵⁾ изиђе 1831 са 40.000 љ[уди] и разбише га велики везир са 8.000 војске на Бабују код Прилипа (издале га паше). Пре на месец на два уда-рио Карафеизић у Софију. Аџи-Мујага,⁵⁶⁾ из Грачанице (Тузланске нахије), пре био трговац, око 45 година; ухватили га у Пријепољу и срамотили га. Алајбег Тодоровић од Чајничка са 800 људи изиђе пред царску војску у Бањ-ску и славно се држао два дана против 15.000 царске војске; после се предао.

47) Турски облик за Филипопољ (Пловдив).

48) По Крешевљаковићу и Коркату постављен 28 нов. 1822, дошао око 28 фебр. 1823, био везир до 12 маја 1826 (по нов.), дакле, више од три године.

49) Турски облик за Салоники (Солун).

50) Смена, тј. нова дужност, нов положај.

51) Вукова омашка, треба: 1827 када је прошао кроз Србију; по Крешев-љаковићу и Коркату везир је био до 22 дец. 1826 (по нов.), стр. 140.

52) Травник је био седиште босанских везира од 1699—1850 са прекидима у 1827—1828 и 1832—1839 када је столица била пренета у Сарајево; до 1699 седиште босанских санџак-бегова, потом паша, били су наизменично Сарајево и Бања-лука, после 1850 Сарајево, вид. Крешевљаковић и Коркат, стр. 19—20.

53) Из Сарајева, 9 јуна 1828 (по нов.) када је прешао у Травник, вид. Кре-шевљаковић и Коркат, стр. 140.

54) Да се Вуков сажети текст не би погрешно схватио треба истаћи да Намик—Али паша Моралија није побегао када су на њега ударили побуњеници, већ месец и по дана касније, да се на путу склонио код једног од браће Хусеин-Капетана Градашчевића који су били уз султана, а не код Хусеина који се налазио на челу побуњеника, и да је одатле прешао у Столац код Али-паше Ризванбеговића (ова два последња Вукова податка нема у литератури), па да је одатле пребегав у Далмацију, а не, како Вук неодређено каже, у „Немачку“ (тј. Аустрију уопште у чијем је склопу била Далмација), вид. Д. Павловић, *Покрет у Босни и Албанији противу реформара Маџмуда II*, Бгд., 1913, 16, 21, 23 (по Павловићу, тј. по аустријским изворима којима се служио, Намик-паша је пребегав у Далмацију између 5—7 маја 1831). Поред тога, Вук не наводи да је после везировог бекства, неколико месеци касније, на његово место изабран Хусеин-Капетан Градашчевић који је на том положају провео од октобра 1831 до јуна 1832, вид. Крешевљаковић и Коркат, стр. 140.

55) Мустафа Шкодра-паша скадарски.

56) Пријепољски муселим; стављен на магарца у обратном правцу.

Садашњи је везир Кара-Мамут-паша.

Сада нема капетана.⁵⁷⁾

Шкодра је разбијен на Бабају⁵⁸⁾ (брду) око Петровадне.

Столац је град на стени, осам сата од Мостара.

И сарајевски су великаши готово сви трговци.

Ђулага је по свој прилици утекао из Босне по смрти Целалудиновој.⁵⁹⁾

Абдул-Раман-паша је имао око 20 топова и одвукао ји са собом.

Високо је варошица 6 сата од Сарајева.

Али-паша Моралији су у Травник дошле из Стамбола низамске алине,⁶⁰⁾ те ји онда обукао.

1832 године Бошњаци су се двапут тукли у Босни с царском војском: први пут под планином Витезом, 5 сата од Сарајева, а други пут под Сарајевом. Царске је војске било до 30.000, и то 12.000 иљада [!] регуларне, а остало Арнаути.

Сада има у Босни око 10.000 царске војске, и то 3.000 у Сарајеву, а остало по другим местима.

Горица (брдо), где је садашњи паша начинио касарне, те седи, нема од Сарајева четврт сата.

Бр. 43.

IV. О неким српским насељима

1. Број српских и турских кућа у Бијелом Пољу (у бие. Новопазарском санџаку)

У Бијелом Пољу има 300 кућа турских и 100 српских, али Турци не знаду другог језика осим српскога.

Бележник.

2. Број православних и католичких породица у Мостару

У Мостару нашије кућа 500, лат[инскије] око 300 фам[илија], али су понајвише сиромашни.

Белешка на комаду хартије.

57) Капетани су били заповедници капетанија, одређених, војнички организованих, територија на босанско-аустријској граници, основаних у XVI в., а од XVIII в. и у унутрашњости земље дуж главних друмова ради њихове заштите од хајдука; вршили су утицај и на политичке прилике, вид. X. Крешевљаковић, *Капетаније и капетани у Босни и Херцеговини*, Годишњак Ист. друштва Б. и Х., II, 1950, 89. Насупрот Вуку који је своју белешку писао 1833, Крешевљаковић наводи да су капетаније, које су постојале само у Босни и Херцеговини, укинуте 1835.

58) Вук ово брдо назива *Бабуј* и *Бабај*; у изворима и литератури забележени су облици *Бабун* и *Бабуш* (свакако огранак планине Баба која лежи западно од Прилепа и Прилепског поља); битка није била „око Петровадне“, тј. око 29 јуна, већ 21 априла 1831; Шкодра-пашу издао је само један паша (Ивзи-паша скопљански); број Шкодра-пашине војске који Вук даје претеран је; Карафејзић који се напред помиње син је Кара-Фејзин (Али-бер) и он је Софију био заузео.

59) Вид. шта је напред рекао.

60) Нова униформа *низам*, редовне турске војске устројене по европском начину; босански побуњеници су били и против низама и низамске униформе.

3. *Имена села у ливањском Грахову и бројни однос православног и католичког становништва у њима*

Села у Грахову код Лијевна (15 сахата): Грковци, Пехуље, Маринковци, Радуловћи, Исјек, Зебе, Ресановци, Пећи, Стожишћа, Писковац, Мрачај, Печенци, Видовић, Кесић, Араждиње, Обљај, Лука, Угарци, Унишћа. Свега села 19. У Обљају и на Унишћима и у Луци (2—3 куће) има и кршћана⁶¹⁾, а у осталима су сами хришћани⁶²⁾. — Воде у Грахову: Звијезда, Чазбина, Корана, и све пониру.

Вележник.

4. *Број српског и хрватског становништва у Ораховици (Славонија)*

Око Ораховице (и манастир и мјесто од 300 кућа — нашијех 400 душа, римск. 6-700) шокци не говоре *липо*, него *лијено*, као и прави Срби, а тако и у Воћину, итд.

Велешка на комаду хартије.

VI

РАДОСЛОВИЈЕ ТОДОРА ИВАНОВИЋА НЕДОБЕ

од Лазара Арсенијевића — Баталаке

Тодор је рођен у Сарајеву, у Босни, од православног родитеља, оца Саве и матере Анђе.

Отац му је био занатом бојадџија (фарбар), зато су га Турци, а после њи и сво житељство сарајевско, називали Сава Бакамлија, а матер његову Анђа Балина (бакам је реч турска и означава ону боју која је подобна варзилу, само што је покрупније од варзила изсецкана и изгледа модро-црвенкаста на форму модри патлиџана. Ову боју купују садлери⁶³⁾ и с њом, кад је искувају и у њу помешају галице, те постане црна, фарбају коже за свој посао).

Тодоров отац умро је јошт за малог његовог детињства, а морао је рођен бити од прилике око 1776 године. Он је по смрти оца остао с мајком и са једном старијом сестром од њега.

Он је био здравог и комплетног сложенија тела и лепог облика, као што је тако изгледао и кад је већ и савршени човек био. Он је, кад му је већ било око дванајс година узраста, често се у Сарајеву с турском децом тукао и надјачавао их, те ови због тога тако се на њега опизме да су се спремали да га камењем утуку. Његова мати Анђа, кад за ово дозна, начне се договарати са својим комшијама и пријатељима шта ће да ради са дететом и како да га сачува од известне погибели, и на то јој комшије присуветују да га из Сарајева куд на страну уклони, па било то куд и у страну земљу.

У то време полазио је са еспапом ћурчијским за у Влашку трговац сарајевски Уртић с намером да тамо свој еспап прода и да после са новцима за еспап добивенима купи у Влашкој волова за суваћење, јер је и са целенима трговао, као што су тако и многе друге Сарајлије радиле. Овом Уртићу

61) Католици.

62) Православни.

63) Седлар, од нем. d. Sattler.

трговцу Анђа са пријатељима преда свога Тошу и умоли да га са собом поведе у Влашку и да тамо с њиме како га бог учи промисли.

Уртић, и сам знајући у каквој је опасности Тоша и сажаливши се на бедно стање Анђино, узме дете Тодора са собом и одведе га у Влашку у мисли да га тамо остави код трговаца Сарајлија који су тамо и дућане са еспапом ћурчијским стално имали. Но он, кад у Букурешт дође, пријави се консулату руском заједно са дететом Тошом и покаже зашто је он у Влашку дошао и какво је стање детета које је собом довео. Тадањи консул руски у Букурешту био је некакав Иван Недоба.⁶⁴) Овај, увидевши дете чисто, здраво и лепо, сагласи реченог трговца да Тошу код њега остави и овај једва то и дочека.

Иван Недоба, руски консул, премда је ожењен био и премда је већ и своје деце имао, једну малу кћер и једног малог синчића коме је име било Кондрат*), по коме имену сина му може се држати да није последоваатељ источне православне цркве био, почем се Тоша здраво допадне и њега је као и свога рођеног сина волио и пазио и као да га је баш и усинио био, јер кад га је послао у Русију да се учи дао му је и своје име и презиме и зато се Тоша и звао Тодор Ивановић Недоба и под овим прозванијем он је екзистирао свуд до своје смрти.

Он се је двапут женио и оба пута ожењен био са католичкињама. С првом женом није добро живио. С њом [је] родио само једну кћер и та му је код поочима у Петербургу на васпитању као унука овога била и тамо се по својој прилици и удала. С другом женом, која му је дошла из Пољске, венчао се у Београду и Карађорђе му је био кум. Није порода имао, него је и он, кад је из Петербурга 1818 или 1819 године⁶⁵) дошао у Бесарабију у Кишинов и у овом постао председатељ Грађанског суда, узео једно мушко дете находче под своје, па кад је доцније, негде близу Хотина, купио два спавилука и оставку на службу дао и у своје спавилуке дошао живити, онда је то његово усвојенче Никола већ било у дванајестој години возраста и за гимназијалне науке спремљено. У Хотину је тада и полугимназија отворена била и Недоба, за моћи свога усвојеника Николу и у овим школама, у вишим наукама за онда, изобразити, будући да је сам пет сати далеко од Хотина живио, дао га је у квартир и кост Петру Јечменици, Србину, од којих је тада јошт неколико фамилија србски у Хотину живило, и зато га је овом у кост и квартир дао да би код њега и у кругу фамилије његове србски научио говорити.

Ово је све мени показала госпођа Мара, супруга покојног мало више поменутог Петра Јечменице, а садања пуница саветника г. Гаје Јеремића, којој од прилике сад може бити 76 година, додавајући да је она све ово од своје матере Алке чула која је у Хотину преминула. Речена г. Мара, за уверити мене да је све ово што ми је показала о Тодору Ивановићу Недоби истина, додала је к свему вишенаведеном и следећује:

— Она, вели, моја мати Алка, по оцу њеном презивала се Алка Арнаутовића и по мужу Кулачиница; имала је рођеног брата у Одеси, трговца Дамјана Арнаутовића, који може бити да је и данас жив (њега зна и г. Пла-

64) Нисмо о њему могли наћи никакве податке.

*) Овога сам ја 1817 године у Кишинову, у Бесарабији, у кући Петра Добринца видио и познао. Он је из Петербурга из Министарства инострани дела послан да се по части дипломатическој при Бахметиову, војеному генерал-губернатору и намеснику Бесарабске области, налази (Баталакина напомена).

65) Вид. напред о његовом писму Јакову Ненадовићу из 1817.

тон Симоновић⁶⁶) јер су обојица тамо у једној кући под кирију седели, као што ми је речени господин сам о моме ујаку казивао), па кад је дошла из Сарајева у Београд, у Карађорђево време, она је имала потребу брату свом писати, и да би му ова писма верно у руке долазила она је морала ићи молити Родофиникина да их он њему познатим путем за Одесу оправља, и он јој је молбу уважавао, те је тако мати моја насигурно с братом својим преписивати се могла. А пошто Родофиникин из Београда побегне и Недоба доцније његово место заступи, она је то исто преко њега чинити принуђена била. Једном, и то с првим писмом, када је Недоби отишла да га умоли да јој га у Одесу оправли, видећи он по ноштиву и по изговору да је мати моја Сарајевка, а друго, видећи по адресу писма да се оно упућује на некаква Арнаутовића о коме је он, ваљда, јошт док је у Сарајеву као дете био, опоменуо се бабе моје која се по мужу звала Арнаутовићева и која је њега крстила, понуди матер моју да седне, па је онда упита: „А ко је тај Дамјан Арнаутовић коме ви пишете?“ А кад му мати моја одговори да је тај Дамјан Арнаутовић рођени брат њен, видећи да се у опомену својој није преварио упита је да ли она њега познаје, и мати моја кад му на то питање, наравно, изгубивши га пре 23 године као дете сироче изпред очију, одговори да га она не познаје, а он онда устане са своје столице, приступи њојзи, пољуби је у руку и каже јој: „Ја сам Тоша, Саве бојације син, из Сарајева; ви сте моја кума, ваша је мати мене крстила“. Дуго је задржао моју матер при себи, распитивао је за његову мајку Анђу и за сестру своју да ли су јошт живи и како живе. Распитивао је и за многе друге по Сарајеву којих се је опомињао и напоследку обдарио је и замолио да ником ништа о виђеном и чувеном не казује. И моја мати, дејствително, док нисмо 1813 године пропали, ником, па ни нама њеној деци, ниједне речнице о преднаведеном није проговорила. Кад се је тада моја мати растајала са Недобом рекао јој је и то: „Кумо, никога ти овде од Сарајлија који сад у Београду живе не познајем, а Раду екмекчију⁶⁷) како сам видео ома сам га познао. Зачудо да се тај човек нимало није променио; какав је био у Сарајеву такав је и сад после толико година.“

Овај Раде екмекчија био је и у Сарајеву екмекчија, здрав, личан, снажан и стасит човек. Њега су Турци у Сарајеву тели убити, па зато он остави и жену и троје деце и кућу у Сарајеву и одметне се у ајдуке да се Турцима свети. Он је неколико година по Босни ајдуковао, а кад се Карађорђе противу Турака подигне Раде приђе у Србију, те је и он војевао. Кад су Србљи Београдом завладали, и Раде онда и овде одпочне свој пређашњи занат радити, а фуруна му је била према садањој канцеларији Куманудиној гди су сад, чини ми се, дућани Хаџи-Лазића. Он се је овде наново оженио и узео је за жену једну покрштену булу којој је име било Ката. И овај Раде казивао је онога времена како се Недоба, кад се на коњу јашећи прошећује и мимо његову фуруну пролазећи, свагда мало заустављао, називао му бога, упитивао га за здравље речима: „Како си, чича Раде?“ Ово је Ради зачудо било, не знајући га ни ко је ни откуда је и откуд он, Недоба, њега познаје.

РАДОСЛАВ ПЕРОВИЋ

66) Био професор на Ришељевском лицеју у Одеси; по позиву дошао у Србију 1852 где се бавио реорганизовањем школства. Његов син Александар, глумовник, био је ожењен Баталакином унуком Милицом.

67) Пекар.

Напомена. — Вуков текст „Имена села у ливањском Грахову...” (стр. 244) у рукопису је акцентован; пошто штампарија не располаже свима акцентним знацима текст се, нужно, доноси неакцентован. Поред тога, како штампарија нема ни румунска слова *ш* и *ц* (*s* и *t* са седиљом), она су овде транскрибована у свом нормалном латиничном облику; исто је тако поступљено и са словима *a* и *i* са знаком у облику акцента циркумфлекса.